

Bán Gergely Károly

Tringli István: Sátoraljaújhely. MTA Történettudományi Intézet, Budapest. 2011. 81 old., 12 melléklet, 1 CD. (Magyar Várostartörténeti Atlasz 2., Hungarian Atlas of Historic Towns 2.) ISBN 978-963-9627-44-4

Sátoraljaújhely történeti atlasza az európai városatlaszok régebbi tradícióit követi. A polgári átalakulás előtti települést állítja középpontba, a későbbi forrásokból minél régebbi állapotra kíván következtetni. A feldolgozás korszakhatára 1866 lett, az első kataszteri térkép elkészítésének időpontja. Tringli István a topográfiai adatgyűjtést azonban 1848-nál lezárta, csak az igazán fontos esetekben utal a későbbi eseményekre. A tanulmány és az adattár terjedelme igen figyelemre méltó és komplex. A szerző az adatokat így is erősen szelektálta, és csak azokat publikálta, amelyeket a topográfiai azonosításhoz szükségesnek vélt (3).

A Magyar Várostartörténeti Atlasz projekt elindítása Kubinyi András nevéhez fűződik, halálát (2007) követően Szende Katalin és Tringli István vette át a projekt vezetését és a sorozat szerkesztését.¹ Kezdetben négy atlasz elkészítésének terve merült fel: két szabad királyi város (Buda és Sopron) mellett két mezőváros (Sátoraljaújhely és Kecskemét) feldolgozását vették tervbe. Ezek közül az első három a közelmúltban látott napvilágot, a kecskeméti anyag még előkészítés alatt áll. Az első megjelent kötet Sopront mutatja be (2010).² A sorozat bilingvis (magyar és angol nyelvű) kiadvány, amely lehetővé teszi más európai városokról megjelent kiadványokkal való összehasonlítást, tekintve, hogy a hazai vállalkozás szervesen kapcsolódik a Nemzetközi Várostartörténeti Bizottság kutatási programjához, amely 1955-ben alakult.

A program nemzetközi sikerességét bizonyítja, hogy elindulása óta 18 ország több mint 520 városának atlasza jelent meg.³ Ennek a nemzetközi kezdeményezésnek az egyik legfontosabb feladata, hogy lehetővé teszi összehasonlító városmorfológia vizsgálatok elvégzését. Az atlaszok eleinte leginkább a középkor időszakára fókuszáltak, azonban az 1990-es években jelentősnek mondható átalakuláson esett át a könyvsorozat. Napjainkra a

¹ <http://www.varosatlasz.hu/hu/>

² B. Tóth Éva: Könyvbemutató. <http://www.leveltar.sopron.hu/id-426-konyvbemutato.html> (2013. szeptember 6.)

³ www.historiaurbium.org

középkor mellett hasonló figyelmet szentelnek a kora újkornak és az újkorak. Viszont a 20. század változásaira már ritkább esetben térnek ki a szerzők, ennek háttérében leginkább módszertani okok húzódnak.

„Az 1990-es évek útkeresését többek között az inspirálta, hogy az erősen komparatív jellegű kvantitatív, strukturalista várostörténet-írásban az összehasonlítás, a generalizálás, a közös jellemzők feltárása során elveszett az egyes városok egyedisége, a város specifikuma és maga a városlakó ember is. A korábbi vizsgálatokban a figyelem a népességszámra, foglalkozási megoszlásra, funkcióik gazdagságára és hatósugarára, az iparosításban és modernizációban betöltött szerepük közös vonásaira összpontosult”⁴ A várostörténet egyre jobban egybeesett a társadalomtörténettel. Leginkább a nagyobb volumenű jelenségeket vizsgálták egy adott településen, ahelyett, hogy a hely egyediségeit/sajátosságait vették volna górcső alá. A 19–20. századdal foglalkozó kutatóknak hasonló volt a szemléletük. Azon az állásponton voltak, hogy a növekvő állami befolyás olyannyira egyöntetűvé tette a települések szervezetét és önállóságát, hogy Anthony Sutcliffe 1983-ban egyenesen úgy fogalmazott: „1914 után, amikor az állam saját kezelésbe vette a városokat, a város eltűnt”⁵. Az általánosítás közben és a közös jegyek kimutatása során elsikkadt az a fontos tény, hogy minden város egyedi, sajátos, belsőleg összetartozó társadalmi entitás, amelyet csak a maga egyedi minőségének ismeretében lehet értelmezni, megérteni.⁶ Ezt a szemléletet igyekezett Tringli István is érvényesíteni, amikor Sátoraljaújhely sokszínűségét, egyediségét, sajátosságait helyezte munkájának középpontjába.

A mű szerkezete logikusan felépített és jól átlátható, amely alapvetően négy részből áll. Az első fő szerkezeti egység Sátoraljaújhely kismonográfiáját adja, amelyet a város történeti helyrajza, történeti topográfiai adattára s végül a nyomdatechnikailag szépen kivitelezett melléklet követ (térképtáblák formájában).

Az első részben kapott helyet a már említett kismonográfia. Itt fontos megjegyezni, hogy Tringli István célja nem az volt, hogy Sátoraljaújhely történetét megírja, hanem hogy elhelyezze térben a települést és pozícionálja régiós, illetve országos tekintetben is. Ezen monográfia elkészítése többek között azért is volt esedékes ezen munkában, mivel

⁴ BÁCISKAI Vera: A magyar várostörténet-írás a 21. század elején.

http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/Bacsikai_Vera0802i.pdf (2013.szeptember 5.)

⁵ Richard RODGER: In pursuit of the indefinable? The urban variable reconsidered. In: Steinar Supphellen (ed): Urban History. The Norwegian Tradition in a European Context. A report from the Conference in Urban History in Trondheim 1997. 21–22. 11.

⁶ BÁCISKAI Vera: A magyar várostörténet-írás a 21. század elején.

http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/Bacsikai_Vera0802i.pdf (2013.szeptember 5.)

jelentősnek mondható előképpel nem rendelkezünk Újhellyel kapcsolatban, illetve a város ez ideáig legteljesebb monográfiája a 20. század elején született meg. Ezen részben előtérbe kerül a különféle történelmi események hatásai Újhely életére, leginkább az oszmánok és a Magyar Királyság, illetve az Erdélyi Fejedelemség háborúi említi a szerző. Továbbá az etnikai és a vallási, felekezeti megoszlás, illetve sokszínűség bemutatása is helyet kap ezen fejezetben. Ezen belül a különböző felekezeti épületek elhelyezkedését is megemlíti, továbbá a felekezetek térbeli strukturálódására is felhívja a figyelmet.

A második részben a várost helyezi el a térben a szerző a földrajzi feljegyzéseket és munkákat felhasználva. Számba veszi, hogy milyen tájak, tájegységek befolyásolták a település életét az idők során. A leírásban részletesen megtalálhatjuk a környéket erősen meghatározó Tokaj–Eperjes-hegység domborzati adottságait és főbb hegyeit, köztük a város névadóját a Sátor-hegyet is. Ezt követően Tringli István áttér a másik jelentősen tájformáló tényezőre, a vízrajza. Sátoraljaújhelyen korábban két „jelentősebb” vízfolyás haladt keresztül, a Bózsva-patak és a Fehér-patak. Az ismertebb nevű Ronyva-patak keleti partján egészen a 19. századig nem épültek házak, így csak később vált a település belterületének részévé. A Bodrogon és a Ronyván kívül meghatározó volt még a külterületen például a Fehér-patak és az Egres-patak. A város életében azért játszottak nagy szerepet ezek a vízfolyások, mert például meghatározóak voltak az öntözés, a vízimalmok vagy az állattartás szempontjából. Ezek után a szerző kitér a néprajzi beosztásra, majd a három meghatározó útvonalra: a Sárospataki útra, a Töketeresesi útra és a Kassai útra, amely utóbbi a Hegyköz falvain keresztül haladt. A város kiterjedését és határát megannyi számadattal és feljegyzéssel szemlélteti. Megemlíti a Trianoni szerződés Sátoraljaújhelyt közvetlenül is érintő vonatkozását, a területi változás okait, következményeit. Ezt követően áttér Sátoraljaújhely belső adottságainak taglalására, a város alapítására és belső fejlődés menetére, a betelepítési hullámokra, az etnikai összetételre; majd a település privilégiumaira helyezi a hangsúlyt, amely kiváltságok által kiemelkedett a környező települések közül. Megemlíti a település jelentősebb földesurait és azok intézkedéseit, valamint a város életét nagyban befolyásoló világi és egyházi tisztségviselőkről is szót ejt. Külön kitér a felekezeti összetételre és annak változásaira a különböző események hatására, és az Ágostonos kolostor lokalizációs nehézségére, valódi helyére. Tringli István a településtörténetre is nagy hangsúlyt fektet, több lényeges időszakon belül tárgyalja a város életének alakulását, kezdve az alapítástól, a török koron át egészen a kiegyezésig. E háttérbe építi bele a település morfológiai vonásainak nyomon követését. Mindjárt az első rész végén kitér a

helységtopográfiai leírására, az utcák sikátorok elnevezésére, a nevek változásaira, a telekredezésre és arra, hogy mennyi pince volt s hány vásárt tartottak évente. Az utcákról, a kutakról, az épületekről, magáról a városképről és a külterület felépítéséről is említést tesz a szerző. (Azt is megtudhatjuk, hogy a régi magyar nyelv milyen fogalmakat használt az utcák és telkek leírásakor.) Végül a gazdaság bemutatásával záródik az első rész, amelyben bemutatásra kerülnek a foglalkozásszerkezeti adatok, de szóba kerülnek a patikák és a mészárszékek, valamint a rétek, szántóföldek és szőlők hierarchikus beosztása, területi elhelyezkedése is.

A harmadik részben a történeti topográfiai adattár található, ahol szinte az összes felhasznált adatot megtalálhatjuk tematikus bontásban, amelynek terjedelme 24 oldalt ölel fel. Ezen adattárban részletesen számba veszi a topográfiai elemek közül a város határain belül fekvő építményeket, utcákat és gazdasági konstrukciókat, mint például a malmokat és a szőlőültetvényeket.

A malmok tekintetében a vízimalmok voltak jelentősek a Ronyva partján. A középkor óta öt ilyen malom működött Sátoraljaújhelyen. Ezen malomszám igen soknak mondható, ha megvizsgáljuk a települést átszelő Ronyva két kilométeres városi szakaszát. Vélhetően a korabeli körülmények között már több malmot nem bírt volna el a vízfolyás, legalábbis hatékonyan semmiféleképpen sem.

A szőlő – a térség kulcsfontosságú értéke – esetében rálátást nyerünk, hogy nem csak a Sátor-hegyen folyt a szőlőtermesztés, hanem a Ronyván túli Zempléni-szigethegységben is találhatóak szőlőültetvények.

Ezután következik a bibliográfia, a negyedik, egyben záró rész a térképekkel, amelyek többsége Sátoraljaújhely és környékét mutatja be különböző időszakokban, de találunk köztük tervrajzokat és telekfelméréseket is. A térképek három sorozatra tagolódtak. Az első sorozat tartalmazza a Nemzetközi Várostörténeti Bizottság által meghatározott kötelezően szerepeltetendő várostérképeket, idekerült az 1866-os kataszteri térképet. A második sorozatban a tematikus térképek kaptak helyet. Sopronról készült városatlaszhoz képest lényegesen kevesebb tematikus térkép kapott helyet e kötetben. Ami talán még megérdemelt volna egy oldalt az a térség vásárvonalának alakulása az idők és történeti események során. Végezetül, a harmadik sorozatban kerültek közlésre a különféle városi épületek tervrajzai és a 19. századi metszetek, litográfiák.

A kötet stílusa a témájához és a mű színvonalához igazodik és annak megfelelő szóhasználatokat alkalmaz. A szerző igyekezett minden fejezethez bőségesen illusztrálni,

ezáltal is közelebb vinni az olvasót a városhoz múltjához. A fotók egy része saját készítésű, a kutatómunka során keletkezett, viszont a régebbi városképek értelemszerűen nem a szerzőhöz köthetők, hanem Oláh Tamás munkái a 20. század elejéről.

Összességében megállapíthatjuk, hogy e kötet, illetve a sorozat mindenféleképpen egyedülálló a maga nemében, és az egyre nagyobb teret nyerő várostörténeti diszciplína növekvő jelentőségét, bizonyos értelemben vett részbeni megújulását tükrözi. Komplex és könnyen átlátható szerkezetével, az összegyűjtött sokrétű, bőséges adataival nagymértékben segíti a település történetének a megértését, hozzájárul az érdeklődő olvasók – és nem utolsósorban kézikönyvként – a kutatók tájékoztatásához.

A mű jól jegyzetelt, szinte minden gondolata hivatkozott forrásokkal alátámasztott szakmunka, illetve összességében elmondható, hogy Tringli István jóval többet teljesített, mint ami a nemzetközi elvárásokban megfogalmazódott. Személy szerint szívesen olvastam volna még a település későbbi, 20. századi viszonyairól is. (Az újabb kötetek azonban már a recens állapotokkal is foglalkoznak majd.) Ettől függetlenül nem véletlen, hogy a sorozat Sátoraljaújhely történetét feldolgozó része 2011-ben elnyerte a Szép Magyar Térkép díjat a tudományos térkép kategóriában.⁷

Továbbá kitekintésként megfogalmazhatjuk, hogy az ehhez hasonló komplex várostörténeti munkák és a hozzájuk tartozó adatsorok, illetve a korabeli térinformatikai szoftverek (GIS) és módszertani elemek ötvözésével komoly eredményeket lehet elérni a település(ek) etnikai, vallási térbeli mintázatának rekonstrukciója és vertikális struktúrájának megismerésében.⁸

⁷ <http://www.oszk.hu/kiallitasok/szep-magyar-terkep-2011-digitalis-magyar-terkep-2011> (2013. szeptember 8.)

⁸ Lásd: DEMETER Gábor – BAGDI Róbert: A társadalom differenciáltságának és térbeli szerveződésének vizsgálata Sátoraljaújhelyen 1870-ben. http://www.varosatlasz.hu/images/pdf/olvasosarok/Demeter-Bagdi-2016_GIS-lehetosegei.pdf (2017. július 1.)